

УДК 786(075.8)

Цитування:

Сидір Н. О. Стильовий діалогізм у жанрі меморіальної фортепіанної балади. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 187-190.

Сидір Наталія Орестівна,
аспірантка кафедри історії музики
Львівської Національної музичної академії
імені М. В. Лисенка.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2490-9097>
natalie.sydir@gmail.com

Sydir N. (2020). Stylistic dialogism within the genre of a memorial piano ballad. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 187-190 [in Ukrainian].

СТИЛЬОВИЙ ДІАЛОГІЗМ У ЖАНРІ МЕМОРІАЛЬНОЇ ФОРТЕПІАННОЇ БАЛАДИ

Мета роботи. Дослідження спрямоване на обґрунтування мотивації звертання до жанру меморіальної балади для фортепіано в сучасній композиторській творчості, вияву засобів і методів відтворення стильового діалогу. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні ретроспективного методу – для реконструкції рис романтичних жанрових різновидів балади, культурно-історичного – для розкриття особливостей їх втілення в умовах відмінних соціо-історичних обставин; компаративістський – для виявлення естетико-стильових, світоглядних, змістових, жанрових, драматургічних, текстологічних особливостей творчого процесу в доробку композиторів. **Наукова новизна** полягає у комплексному підході до вияву підстав звертання до жанру меморіальної балади митцями різних композиторських шкіл, обґрунтуванні їх творчих завдань, цілей та засобів. **Висновки.** У звертаннях до жанру балади С. Слоніського та М. Степаненка прослідковується низка спільних рис: особиста мотивація, зумовлена паралельною виконавською і дослідницькою діяльністю, притаманна психотипу митця схильність до меморіальної творчості, прагнення діалогу епох на рівні жанрових ознак, формотворення, тонально-гармонічного мислення, мелодичного розгортання, національно-етнічних особливостей, а також інтертекстуальних засобів, які співвідносять риси індивідуальних композиторських стилів.

Ключові слова: меморіальна творчість, балада для фортепіано, стильовий діалогізм, інтертекстуальність.

Sydir Nataliia, postgraduate student of Lviv National Music Academy, Department of Music History

Stylistic dialogism within the genre of a memorial piano ballad

The purpose of the article aims at substantiating the motivation for referring to the genre of the memorial ballad for piano in contemporary composer's work, the manifestation of the means and methods of reproducing the style dialogue. **The research methodology** consists in the use of a retrospective method – to reconstruct the features of romantic genre varieties of ballads, cultural and historical – to reveal the peculiarities of their embodiment and musical means in various socio-historical circumstances; comparative – to identify the aesthetic-stylistic, worldview, content, genre, dramatic, textual, features of the creative process in the assets of composers. **The scientific novelty** lies in an integrated approach to the manifestation of the grounds for the appeal to the genre of the memorial ballad by artists of different composing schools, the justification of their creative tasks, goals, and means. **Conclusions.** In the appeals to the ballad genre by S. Slonimsky and M. Stepanenko, a number of common features can be traced: personal motivation due to parallel performing and research activities, the inherent in the artist's psychological type a tendency to memorial creativity, the desire for a dialogue of epochs at the level of genre features, shaping, tonal-harmonic thinking, melodic deployment, national and ethnic characteristics, as well as intertextual means that correlate the features of individual composer styles.

Key words: memorial creativity, a ballad for piano, stylistic dialogism, intertextuality.

Актуальність теми дослідження. Жанр балади є одним із знакових в інструментальній музиці доби романтизму. Проте в композиторській творчості сучасності він не втрачає актуальності, набувши широкої шкали диференціації жанрових різновидів. Фортепіанні балади можливо диференціювати

за виконавським складом, жанровим принципом, з врахуванням стильових параметрів. Одним з особливих різновидів баладного жанру є твори на вшанування пам'яті видатних композиторів чи виконавців. Для дослідження обрано приклади творчості митців різних композиторських шкіл,

ровесників, дослідників музичного мистецтва минулого, яким притаманні неодноразові звертання до меморіальної творчості та жанру балади різних складів.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість видатного російського композитора Сергія Слоніmsького є вельми масштабною і знаковою для сучасного російського мистецтва. Композитор зберіг інтенсивність творчої праці до останніх днів життя, а його доробок іще за життя був досліджуваним музикознавцями. Лідерство у цій сфері належить Олені Долінській – авторці низки публікацій та монографії «Музична галактика Сергія Слоніmsького» [1] та Анні Кутіліній [3]. Натомість доробок М. Степаненка іще комплексно не досліджувався, проте, напрямки його наукової, виконавської, музично-організаційної діяльності широко висвітлювалися в проблемних статтях у спеціальній фаховій періодиці [2; 7; 8]. Важливим джерелом усвідомлення і аргументації прагнення митців звернутися в своїй творчості до досліджуваного жанру, пошуку шляхів відтворення історичних чи композиторських стилів є інтерв'ю з журналістами і музикознавцями з актуальних питань музичного мистецтва та власної творчості [5; 7; 8].

Метою дослідження є обґрунтувати мотивацію звертання до жанру меморіальної балади для фортепіано в сучасній композиторській творчості, виявити засоби і методи відтворення стильового діалогу. Наукова новизна полягає у комплексному підході до вияву підстав звертання до жанру меморіальної балади митцями різних композиторських шкіл, обґрунтуванні їх творчих завдань, цілей і засобів.

Виклад основного матеріалу. Сергій Слоніmsький (1932-2020) – сучасний багатожанровий петербурзький композитор (випускник класів Віссаріона Шибаліна і Т. Тер-Мартиросяна), піаніст, музикознавець, професор Петербурзької консерваторії. На підставі навіть побіжного ознайомлення з його творчим доробком, помітне тяжіння митця до музичної ретроспективи, оперування засобами різних історичних стилів. Такими постають вокальний цикл «Пісня пісень» (1975), балет з античною тематикою «Ікар» (1971), «Монодія після прочитання Евріпіда» для скрипки соло (1984), картини давньої Шотландії в опері «Марія Стюарт» (1980). Дослідниця його творчості Олена Долінська, авторка монографії «Музична галактика Сергія Слоніmsького» слушно стверджує:

«Слоніmsький – приклад вражаючої свободи буття і вслухання, він володіє рідкісним даром незалежності. Як наслідок – різкі стильові повороти, вражаючі і, часто, блискавичні мандрівки з авангарду в романтизм, з давньоруського мистецтва і шумеро-аккадського епосу в туристську і авторську пісню, джаз і рок-н-рол» [4]. В інтерв'ю серед улюблених композиторів митець виділяв Г. Малера, Р. Шумана, Й. Брамса, Ф. Шопена [5], а у виступі на презентації своєї музикознавчої праці «Мелодія», музикант зазначив «Я все-таки тяжію до ХІХ століття» [4].

Однією з визначальних рис індивідуального стилю є постійне звертання до меморіальної творчості, яка в доробку композитора займає значне місце, причому серед адресатів вшанування чи посвят є музиканти-сучасники, люди найближчого кола спілкування, а поряд з цим, знаходимо композиції, в яких композитор вступає у стильовий діалог з масштабними митцями минулих епох. Прикладами цього можуть послужити цикл «Спогади про ХІХ століття» (1993), куди увійшли п'єси «Інтермецо пам'яті Брамса» (1980), «Мадригал Прекрасній Дамі» (1988) і «Романтичний вальс» (1993); «Елегія пам'яті Сібеліуса» (1988) і «Північна балада пам'яті Гріга» (1999), Дві «Швидкоплинності» пам'яті С. Прокоф'єва (написані у 2016 році до 125-річчя від дня народження композитора).

У меморіальній композиції, адресованій пам'яті Едварда Гріга, митець демонструє багаторівневу інтертекстуальність, співвідносячи концертні традиції ХІХ століття і сьогодення, власний композиторський стиль і цитати-алюзії з численних знакових творів норвезького романтика. У назві твору звертає на себе увагу жанрова особливість: «Північна балада пам'яті Гріга». В доробку композитора-романтика є лише один фортепіанний твір цього різновиду: «Балада у формі варіацій на тему норвезької мелодії». Це зразок фольклорної лінії романтизму, вільні романтичні варіації, де розвиток теми поступово драматизується до кульмінації, підтверджуючи традиційні ознаки цього різновиду епічно-пісенного жанру. Експонування теми (g-moll, p, 3/4) у простій двочастинній безрепрізній формі дуже стримане, динамічно матове, структурно чітке (два квадратних періоди повторної будови), проте, сповнене глибокої експресії (А – Andante espressivo, В – Poco animato). З кожною варіацією масштаби теми збільшуються, базові тривалості стають більш

дрібними, а темп заповільнюється (Poco meno Andante, ma tranquillo – Adagio – Più lento – Lento). Основну тональність витримано в більшій частині твору. Модуляції відбуваються у двох прикінцевих варіаціях і коді, на які припадає стрімке зростання темпу і залучення віртуозно-технічних засобів.

Програмний заголовок фортепіанної композиції С. Слонімського має творчі підстави. Аналогічні назви дали своїм творам німецький арфіст Франц Пьоніц («Nordische Ballade» op. 33 для арфи соло), норвезький композитор Крістіан Август Сіндінг («Nordische Ballade» op. 105 для оркестру), американський митець Гораціо Паркер («A Northern Ballad», op. 46). Вибір такого жанрового орієнтуру для твору на вшанування пам'яті Е. Гріга вказує на прагнення автора до відтворення норвезько-скандинавського етнічного колориту, нарочитої скупості і лаконічної емоційності у експозиційних розділах твору, ладової та гармонічної колористики (II пониженого ступеня, натурального мінору, збільшених тризвуків, акордових комплексів нетерцових структур), раціональної логіки розбудови форми (концентрична форма з ознаками вільно трактованої сонатності, епічними вступом і кодою), опора на жанр халлінгу та інших норвезьких танців.

Структуру твору складають: Вступ (Lento), сонатна форма (Allegro) з епізодом (Moderato, L'istesso tempo, Tranquillo) і дзеркальною репрізою (Vivace ben ritmato – Grave, Dramatico) – кода (Lento). Окрім стилізації норвезького колориту, митець оперує також засобами цитування та алюзій. Зокрема, тема вступу й кода інтонаційно споріднена до п'єси «Літній вечір» з циклу «Ліричні п'єси» op. 71. Другий розділ епізоду (L'istesso tempo. Tranquillo) виростає з центральної побудови «Походу гномів» op. 54.

Таким чином, у «Північній баладі пам'яті Гріга» для фортепіано С. Слонімського відтворено сонатно-циклічну форму, притаманну цьому жанру, стилізовано риси норвезького фольклорного музикування в жанровому та тонально-гармонічному аспектах, залучено засоби алюзій та цитування.

Представник класів композиції А. Штогаренка та Б. Лятошинського, піаніст, дослідник, педагог кафедри спеціального фортепіано Національної музичної академії Михайло Степаненко (1942-2019) також має в доробку меморіальну композицію: «Сонатну-баладу пам'яті Ференца Ліста» (1970).

Звертання до цього жанру закономірне, оскільки музикант досліджує і готує до концертного виконання давні пласти українського музичного мистецтва і є практикуючим виконавцем (солістом і ансамблістом), у своїй творчості звертається до неоромантичних засобів (яскравими прикладами яких є «Елегія пам'яті Солов'яненка» та «Романтична симфонія»). В ювілейний лістівський рік (2011) в одному з інтерв'ю митець зазначив: «Він був композитором, який проклав нові шляхи до пізнання музики. Вся сучасна музика завдячує Лісту, тому що він у багатьох своїх творах почав відходити від класичної музики та поняття гармонії. Дякуючи фортепіано, він дав новий світ гармонії. Фантастична техніка гри Ліста і сьогодні для багатьох залишається недосяжною» [8]. У доробку угорського митця є дві фортепіанні балади і балади-транскрипції, а також низка творів баладного типу. Їм властиві свобода форми, яскрава програмність і картинність змісту, поєднання сонатності з циклічністю, оркестровість трактування фортепіано, віртуозність та імпровізаційність викладу.

Незважаючи на те, що соната-балада була завершена у 1970 році, на сцену вона була винесена лише трьома десятиліттями пізніше – на Київ Музик Фесті 2000. Її відрізняє багатство виразово-технічних засобів та яскрава образність. У матеріалі балади чимало знакових паралелей-стилізацій індивідуального композиторського стилю славетного угорського віртуоза, трактованих крізь призму сучасного композиторського словника: інтонаційних зворотів, фактурних типів, засобів розвитку, драматургії та архітектоніки музичної форми.

Висновки. У звертаннях до жанру балади С. Слонімського та М. Степаненка прослідковується низка спільних рис: особиста мотивація, зумовлена паралельною виконавською і дослідницькою діяльністю, притаманна психотипу митця схильність до меморіальної творчості, прагнення діалогу епох на рівні жанрових ознак, формотворення, тонально-гармонічного мислення, мелодичного розгортання, національно-етнічних особливостей, а також інтертекстуальних засобів, які співвідносять риси індивідуальних композиторських стилів.

Література

References

1. Долинская Е. Музыкальная галактика Сергея Слонимского. Санкт-Петербург: Композитор, 2018. 357 с.
2. Куришев Є. Музичні одкровення Михайла Степаненка. День. 2002. 18 липня. URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/muzichni-odkrovennya-mihayla-stepanenka>
3. Кутилина А. А. Диалог прошлого и настоящего в творчестве С. М. Слонимского (На примере «Северной баллады памяти Грига»). Музыка в современном мире: наука, педагогика, исполнительство: Сборник статей по материалам XIV Международной научно-практической конференции (Тамбов, 2018 г., 16 февраля) / Отв. ред. О. В. Немкова. Тамбов : ТГМПИ им. С.В. Рахманинова, 2018. С. 409–414.
4. Сегельман М. Слонимский: грани безграничности. Музыкальная жизнь. 2018. 1.12. URL : <https://muzlifemagazine.ru/slonimskiy-grani-bezgranichnosti/>
5. Сергей Слонимский о своих произведениях. Из интервью композитора авторам «РГ». Интервью Виктору Дудину. Русская Газета. 2020. 09.02. URL : <https://rg.ru/2020/02/09/kakim-zapomnitsia-sergej-slonimskij.html>
6. Слонимский С. М. Интермеццо памяти Брамса. Северная баллада памяти Грига. Для фортепиано. Санкт-Петербург: Композитор, 2007. 44 с.
7. Степанченко Г. Музыка й історія Михайла Степаненка. ZN.UA. 2002. № 27. 19. 07. URL : https://dt.ua/CULTURE/muzika_y_istoriya_mihayla_stepanenka.htm
8. Ференц Ліст. Україна і Тернопільщина. info@0352.ua. 2011. 21 жовтня. URL : <https://www.0352.ua/news/86313/ferenc-list-ukraina-i-ternopilsina>

- 1 Dolinskaya Ye. (2018). Musical Galaxy by Sergei Slonimsky. Sankt-Peterburg: Kompozitor. [in Russian].
- 2 Kuryshv Je. (2002). Musical revelations of Mykhailo Stepanenko. Denj. 18 lypnja. <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/muzichni-odkrovennya-mihayla-stepanenka> [in Ukrainian].
- 3 Kutilina A. A. (2018). Dialogue of the past and the present in the works of S. M. Slonimsky (On the example of «Northern ballad in memory of Grieg»). Muzyka v sovremennom mire: nauka, pedagogika, ispolnitelstvo: Sbornik statey po materialam XIV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (Tambov, 2018 g., 16 fevralya). Otv. red. O. V. Nemkova. Tambov: TGMPI im. S.V. Rakhmaninova, 2018. (pp. 409-414). [in Russian].
- 4 Segelman M. (2018). Slonimsky: the facets of infinity. Muzykalnaya zhizn.1.12. <https://muzlifemagazine.ru/slonimskiy-grani-bezgranichnosti/>[in Russian].
- 5 Sergei Slonimsky about his works. From the composer's interview with the authors of «RG». Interview with Victor Dudin. (2020). Russkaya Gazeta. 09.02. <https://rg.ru/2020/02/09/kakim-zapomnitsia-sergej-slonimskij.html> [in Russian].
- 6 Slonimskiy S. M. (2007). Intermezzo in memory of Brahms. Northern ballad in memory of Grieg. Dlya fortepiano. Sankt-Peterburg: Kompozitor. [in Russian].
- 7 Stepanchenko Gh. (2002). Music and history of Mykhailo Stepanenko. ZN.UA. (27, 19. 07). https://dt.ua/CULTURE/muzika_y_istoriya_mihayla_stepanenka.htm [in Ukrainian].
- 8 Ferenc Liszt. Ukraine and Ternopil region. (2011). info@0352.ua. 21 zhovtnja. <https://www.0352.ua/news/86313/ferenc-list-ukraina-i-ternopilsina> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 22.10.2020
Отримано після доопрацювання 10.11.2020
Прийнято до друку 13.11.2020*